חידושי הרי"מ על התורה — שמות

ואלה שמות כו'. פירש"י אע"פ כו' מנאן כו' מכניסן במספר כו' המוציא כו'. ובמדרש הפסוק מונה מספר כו' בשמות יקרא כו' מה ענין זה. וחנני השי"ת בחסדו הנה ד' בחי' בישראל אבות. י"ב שבטים. ע' נפש. ס' רבוא. כמ"ש במדרש נגד ד' עולמות. ומצד אבות וי"ב שבטים אין גלות שהן עליון על העולם רק בבחי' ע' נפש מתחיל שמכוונים נגד ע' אומות וצריך בירור וכ' והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא יספר. ופריך הש"ס אהדדי ומשני כאן בעושין רצונו של מקום כו'. ותמוה שבפסוק א' הם. ובאמת הפי' שישראל הם ב' הבחי' מספר ואין מספר והברכה שהמספר יהי' אשר לא יספר דכתיב נפלאות עד אין מספר שמה שיש בעולמות הוא בחי' מספר והנפלאות מעולם עליון שאין מספר. ועיקר התיקון שיהי' ניכר בעולם הזה שהכל במספר ניכר ומבורר בטבע. ויודע בעולם שהשי"ת ברא הכל הטבע וההסתר ונעשה מהמספר עד אין מספר. ומבואר בזהר תצוה כנ"ל דשמא קדישא סתים וגליא כן ישראל מספר ואין מספר. וכן ארץ ישראל רוח פשטא לי' בזמן שיושבים עלי' כו' כצבי וקיפלה הקב"ה תחת יעקב ג"כ כנ"ל וכן כל בני ישראל אצל הארץ כמ"ש בזאת תדעון כו' ובבית המקדש עומדים צפופים כו' רוחים כו'. הכל מהנ"ל שבאין לבחי' אין מספר היינו אל הנקודה של המכוון שעלו במחשבה ושם כל ישראל אחדות א' שכולם כוונתם לעשות רצון השי"ת רק למטה בחי' התחלקות זה באופן זה. וזה כך כפי ענין שנברא. וזה נקרא פרט ונעשה מזה כלל שכולם המכוון לענין א'. והשי"ת המאחד אותם ע"י הצדיק הכוללם מכניסם לבחי' כלל אין מספר ויכולין כל ישראל לעמוד במקום א' כמו שהיה בבית המקדש תמיד ועכ"ז צריך כל א' לתקן ענין שלו בבחי' מספר דג"כ בחי' סתום וגלוי דאין בכלל אלא מה שבפרט. וזה עצמו מה שהראה הקב"ה לאברהם אע"ה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם כו' ואמר לו כה כו' וכ' במדרש מי שאמר תחילה ספור אמר אח"כ אם תוכל כו' ע"ש שאמר לו כה כו' שיהי' בחי' מספר ואין מספר שאמר רואה אני באיצטגנינות כו' ופלא שא"א יקשה לאדון כל מאיצטגנינות שלו. אולם היה תמוה לו ענין זה עצמו שהי' ראוי שיהי' שינוי וממילא יורה האיצטגנינות שיוליד ואיך עדיין רואה שאיננו מוליד ושאל זה להש"י והשיבו צא כו' מאיצטגנינות שלך ויוצא כו' החוצה כו' וספור כו' אם תוכל לספור כו' כה יהי' זרעך כו' היינו שנשאר שבבחי' הטבע והאיצטגנינות לא יוליד ובבחי' למעלה מהטבע יוליד. ויהי' בחי' מספר ואין מספר ושיוכל זרעו לבא לגמרי לבחי' למעלה מהטבע וזה עיקר שלהם. ולכך נולד לו יצחק עפ"י נס שרה בת צ' וממנה בא תולדות כל ישראל. וזה לא היה שכל הניסים הי' לשעה ואח"כ נשאר הטבע אבל זה נשאר קיים ע"י נס ויצאו כל בני ישראל הוא כנ"ל שיש להם כח לבא מבחי' הטבע אל למעלה מהטבע לבחי' אין מספר כנ"ל. וזה שכ' יצב גבולות כו' למספר בני ישראל נגד הע' נפש שבחי' מספר. וזה שכ' ואלה שמות כו' הבאים כו'. לשון רבים היינו שבבחי' מספר באו לגלות את יעקב איש כו' שהוא בחי' אין מספר בחי' יעקב זה הי' עמם שע"י זה נגאלו בהבטחה אנכי אעלך כו' ולכך נרמז מילה ס"ת בני ישראל הבאים כו' שהוא למעלה מהטבע שמיני א' על ז' ואת יעקב כו' שבת ס"ת והוא ב' בחי' הנ"ל והוא טעם על הגלות כמ"ש במדרש לצרפן וללבן לבטל הטבע מהם שיבואו לבחי' למעלה מהטבע שיוכל כל איש מישראל למסור נפשו וגופו וממונו על קדושת השי"ת כמ"ש במ"ת כל אשר כו' נעשה כו' כמלאכי השרת:

[ובמקום אחר מצאתי בזה"ל]

ואלה שמות בני ישראל הבאים כו'. ואינו מובן גם התחיל בני ישראל וסיים את יעקב. וגם כבר הזכירו פ' ויגש. אולם במדרש חז"ל השבטים ע"ש גאולתם נק' ראובן כי ראה ה' שמעון וישמע ה' כו' וכן כולם ע"ש. מבואר כי לעולם מה שמצירין את ישראל המכוון עבור הגאולה שגאלם ממנו בתוספות בירור ובתוספות טובה מקודם ותמיד כשבאים מצרימה הולך עמם השמות המורים על הגאולה שהשם מורה על כל המהות וכל ענינו של אדם והתכלית שבא לעולם בשבילו כמ"ש ראו קרא ה' בשם בצלאל כו' ואמלא כו'. וביעקב כ' הכי כו' קרא ויעקבני. שנקרא מתולדתו ע"ש הרמאות שעם עיקש תתפתל. כי כתיב הוא ישופך ראש ששם אין לס"א נגיעה ותשופנו עקב היינו בעוה"ז שהוא העקב והסוף של כל העולמות שם יש לו מגע להטות מהיושר. וגם ע"ש הרמאות שנק' עלמא דשיקרא וברמאות פיתה את חוה בעירוב טו"ר ואי אפשר לברר רק ברמאות דקדושה כמו שמבואר בזוה"ק ערום ביראה ולכך כ' הצד ציד וכו' ברוך יהי' כו' וזה בחי' הסתר משא"כ שם ישראל כו' כי שרית כו' שם אין לו שום מגע והממשלה עליון בגלוי ולכך כשבאו בני ישראל מצרימה ובגלות באים את יעקב כי זה עמנו בגלות. שהצורך להתנהג עם היצה"ר ברמאות והסתר. ועמם שמות בני ישראל המורים גאולה כנ"ל. בנין ע"ש ישראל כי משורש בנה בנים כו'. ויש ד' בחינות אבות י"ב שבטים ע' נפש ס' רבוא נגד אבי"ע וכ' גבולות עמים למספר ב"י כו' שמן בחי' ע' נפש שכנגד ע' אומות שם מתחיל המלחמה. אבל בבחי' אבות וי"ב שבטים אין אחיזה והם עם ע' נפש בגלות להכנת הגאולה שנעשו ס' רבוא וזה בנ"י הבאים כי בתיקון כל הד' בחי' קשורים זה בזה. והוא ע"י יעקב שהוא בריח התיכון המבריח כו' מקצה שהוא ישראל עד בחי' יעקב. ונ"ל שזה הברכה של הקב"ה לא יעקב רק שיהי' שמו ישראל שלא יהי' שום התקוממות נגדו רק שם של הגאולה וזה שמקדים הרפואה למכה תמיד וזה אנכי ארד כו' גם עלה כו' תמיד בכל צערן של ישראל שיהי' הירידה מיד רק לצורך עלי' אחר עלי'. והנה הגם שאינו מגיע גלות בבחי' אבות ושבטים מ"מ בבחי' רחמנות על בנים נק' בשם גלות וזה עצמו בחי' יעקב כרחם אב כו' וזה כעת כו' ולזאת ג"כ היה ד' בחי' גלות שאמר הקב"ה לאברהם שאותה הרגשה בגלות בניו היה נוגע לו כי גר כו' ועבדום וענו וזה עצמו נק' ד' מאות שנה:

כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים כו' ויוסף הי' במצרים. אינו מובן. י"ל מה שנקראין נפש א' כמו שאמרו השבטים כשם שאין בלבך כו' כך אין בלבינו כי אם א' ויוסף הוא הממשיך בחי' יעקב על הע' נפש שיהי' נפש א' שהוא ע"י נסיונו הכין שהי' גדורי ערוה במקום טומאה כמצרים כמבואר במדרש. וזה בחי' סוד עולה ע' שהוא שימור הפנימיות והוא ע' פנים לתורה והוא תורה א' לשון קודש וע' לשון כל א' נגד פנים א' שבתורה ולזה הוצרך ללמד ליוסף ע' לשון ולשון הקודש היה נוסף על פרעה ויוסף הוא הגורם הארת פנים יאר ה':

לחמשה עשר בשבט

בט"ו בשבט ר"ה לאילן. ומבואר בגמרא שאילן שחנט קודם ט"ו בשבט הוא ממי גשמים של שנה הקודמת קודם ר"ה. ומה שחנט אחר ט"ו בשבט הוא ממי גשמים שאחר ר"ה. ומבואר דגשמים נקראים כל מיני שפע היורד משמים וחיים הנגזר בר"ה כפי זכות הדור. ושפע חיים ההוא נגמר מר"ה עד

שמ"ע להתחלק לכל ברי' די מחסורו. הן ברוחניות פרנסת צרכי הנפש. והן בגשמי בני חיי ומזוני. והתחלת הגלות השפע הוא בט"ו בשבט. כמו שענין החנטה הגלות והראות מההעלם פעולת הגשמים שאחר ר"ה. וכמו כי כאשר ירד הגשם כו' והרוה את הארץ כו' והצמיחה כן דברי כו' ולב"ש אחד בשבט ואלו ואלו דברי א' חיים רק דברי ב"ש ליחידי גדולי הדור. וב"ה לכללת ישראל. דיחיד ורבים הלכה כרבים כמו שהוא לרוב. ובא' בשבט הרגשה דקה ומה"ט נקט התנא בא' בשבט ר"ה לאילן כדברי ב"ש כיון שהאמת כן הוא ג"כ. ועיקר התגלות עץ החיים שהוא התורה ומשם נשפע לכל עצי האילן. לכן אמר ר"ה לאילן שעולה צ"א ב' השמות. ולכך אמר בשבט הואיל משה באר כו' שהוא התגלות התורה מר"ה שעבר שעד שנת הארבעים הי' מקבל תורה שבכתב. ובר"ה שנת מ' נשפע בו מבוע תורה שבכתב עם תורה שבע"פ והוא באר מים חיים. וא' בשבט נגמר להגלות באר התורה כנ"ל. וזה שאמר במדרש מרפא לשון עץ חיים שמרפא הלשון שקודם אמר לא איש דברים ומשזכה לתורה אלה הדברים כו' שגם הדיבור נקרא ניב שפתים לשון פרי שהוא התגלות הפנימיות והוא הפרי מעץ החיים שחנט א' בשבט. ועש"ז נקרא החודש שבט מלשון שבטי ישראל. שהוא הראות התפשטות כח יעקב. והוא ר"ת שלום טובה ברכה שהשלום מחבר טובה וברכה תושב"כ ותורה שבע"פ וכמו שאמרו רז"ל תינוק שמתחיל לדבר אביו חייב ללמדו תורה מקרא ולמדתם כו' לדבר שיהי' התחלת לימוד דיבורו בדברי תורה כעין מה שמתחדש בכל שנה ע"י החיים של כל שנה להיות מדבר. בא' בשבט הואיל משה באר כו' התורה. ועדיין הדברים חיים וקיימים בכל נפש ישראל שנפתחים בו מעינות של באר התורה ומאחר שתלתה התורה בזמן זה בעשתי עשר כו' באחד לחודש כו'. ונרמזים שמאי והלל בזה לא" איש" דברים" אנכי" ס"ת שמאי "הוא "יהיה "לך "לפה ר"ת הילל. שרצה מרע"ה שיהי' איש דברים שהדיבור כהמחשבה ויוכל להכניס כל המוחין להדיבור ויכנוס ללב ישראל כמו שיש בלבו והוא גאולה כמו לעתיד. וזה שכ' בזוה"ק כבד פה בתורה שבע"פ וכבד לשון בתורה שבכתב וכמו שהיה רוצה הי' יכול ליכנס לארץ ישראל עם הדור דעה שהי' יחוד לגמרי. וזה שכ' שלח ביד תשלח שתהי' גאולת מצרים ע"י גואל שלעתיד ומקצת פעל אהי' עם פיך לא כולו שהי' רצון השי"ת שלא יהי' עדיין תיקון שיהי':

במד' ויאמר ד' ראה ראיתי כו' את העם הזה כו' אף כי כל הזכות הי' כאן בהוציאך וכו' תעבדון כו' ועכ"ז לא הי' הדק על אשר יחטאו כו' כ' חכז"ל שדנין האדם באשר הוא שם לטובה ודנין על העתיד להטיב ג"כ. והטעם נראה ע"פ מ"ש חכז"ל מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה אבל לא לרעה והטעם פשוט כי עצם האדם מוכן לטוב כמ"ש הרמב"ם ז"ל טעם גט מעושה ולכך מה שאינו בא לידי מעשה ע"י איזה סיבה ומניעות הזמן אבל באשר נגמר המחשבה הרי הוא כאילו כבר עשהו וכן במה שעתיד להיות נקרא עדיין בבחינת מחשבה ולכך הקב"ה מצרפה למעשה. וכענין זה כתב אא"ז ז"ל פ' בשלח וי"ל עוד טעם פנימי לזה כי אין הסתכלות הקב"ה. רק בשלימות לא בדבר שאינו שלם והאמת כי החטא ומעשה רע השלימות נגמר אחר המעשה שעי"כ נצמח מזה רצון הבורא ע"י תשובה אח"כ או ברשעים שנתפרדו כנודע כי אין דבר שלא יהי' אח"כ הסוף לטובה. אבל בחי' מעש"ט הם טובים מתחילתו ועד סופו ולכך נקרא בכלל מעש"ט והגם שגוף המעשים הם טובים אבל מעשה הרע רק ע"י בחי' ביטול נצמח הטוב ולא בעצם המעשה ולכך כ' לא יגורך רע. ולכך אף כי הקב"ה צופה ומגיד מראשית אחרית אבל להצטרף בבחי' מעשה לא שייך במה שעתיד כי עתידות לבסוף הכל הוא לטוב כנ"ל אבל בחי' הטוב שייך הסתכלות על עתידות ג"כ ולזה כ' ראה ראיתי פי' ראה יותר דברים ההוה מלשון ראיתי שהוא מה שאין רצון לראות רק שראה בע"כ כביכול ולכך ראיתי קאי על מעשה הרע כנ"ל וגם פי' ראה אינו מיוחד להקב"ה כי כלם יכולים לראות וגם אשה ראה זה אבל ראיתי הוי' עתידות יותר גם כי במדות הרע אין הצדיק רואה כ"כ כ"א צדיק גמור אשר תיקן הכל ודבר זה צריך ביאור רחב והוא מפורש בזוה"ק פ' ויחי על פסוק הראה אותי אלקים גם את זרעך ע"ש כי הקב"ה שהוא שלימות הכל והכל ממנו ולכך ראה גם מעשה הרע כי לולא חיותו לא תתקיים ורצון השי"ת שיהי' בחירה כו' וגם כי הסתכלות הקב"ה גורם תיקון הדבר. וכן בצדיק כפי צדקתו אבל מי שאינו מתוקן לגמרי בבחי' תיקון הרע כיעקב אבינו ע"ה אף שהי' לו נבואה ורוה"ק יותר יקשה לו לראות מעשה הרע מכמה טעמים שנסתלק קדושתו בהסתכלות הזה משא"כ הצדיק השלם כנ"ל ועוד כי לא טוב לו לראות מעשה הרע אבל הצדיק השלם יהפוך ויתקן הכל ועוד כמה טעמים ולזאת הראה הקב"ה למשה בתחילת שליחותו שידע ענין זה שהקב"ה רואה הטוב שעתיד להיות והרע אף שעומד לנגדו אינו שום נגיעה לבחי' הטוב כנ"ל:

ידעתי את מכאוביו דרשו חז"ל לשון אף שידעתי ומ"מ גם הפשוט הוא אמת שהוא טעם ג"כ שלכך הקב"ה רואה גם מעשה העתיד להיות כי ידעתי כו' פי' שגם הרע יש לו חיות מהקדושה באופן שהקב"ה רואה עושה הטוב בראותו עתידות מעשה הרע וזה עצמו תיקן:

ואלה שמות בנ"י הבאים כו' אינו מובן גם התחיל בנ"י ומסיים את יעקב גם כבר הוזכרו בפ' ויגש. אולם במדרש השבטים ע"ש גאולתן נקראו ראובן כי ראה ד' שמעון וישמע ד' את נאקתם כו' וכן כלם ע"ש כי לעולם מה שמצירין לישראל המכוון עבור הגאולה שיגאלו ממנה בתוס' ביאור ובתוס' טובה מקודם. ומיד כשבאים מצרימה הולך עמם השמות המורין על הגאולה שהשם מורה על כל המהות וכל ענינו של אדם ותכלית שבא לעולם בשבילו כמ"ש ראה קרא ד' בשם בצלאל מלא אותו כו' וביעקב הכי קרא כו' ויעקבני כו' שנקרא מתולדותו ע"ש הרמאות שעם עיקש תתפתל כי כתיב הוא ישופך ראש ששם אין לסט"א שום מגע ואתה תשופנו עקב היינו בעוה"ז שהוא העקב והסוף של העולמות ששם יש לו מגע להטות מהיושר וגם ע"ש הרמאות שנק' עלמא דשקרא וברמאות פיתה את חוה ונבלע הנ"ק בעירוב טו"ר וא"א לברר רק ברמאות דקדושה כמ"ש ערום ביראה ולכך כ' הצד ציד כו' ברוך יהי' כו' וזה בחי' הסתר משא"כ שם ישראל כי שרית עם כו' ששם אין לו שום מגע וממשלה אלא בגילוי ולכך כשבאים בנ"י מצרימה בגלות באים את יעקב כי זה עמם בגלות והצורך להתנהגם היצה"ר ברמאות והסתר עמם שמות בנ"י המורים על הגאולה כו' בנין של ישראל משורש בנה בעם כו' ויש ד' בחי' אבות י"ב שבטים ע' נפש וס' ריבוא נגד אבי"ע וכו' גבולות עמים למספר בנ"י שמבחי' ע' נפש שכנגד ע' אומות שם מתחיל ולכך בבחי' אבות וי"ב שבטים אין אחיזה והם ע"כ בגלות להכנת הגאולה שנעשו ס' ריבוא וזהו בנ"י הבאים מצרימה כו' יעקב כו' בתיקון כל הד' בחי' קשורים זה בזה והוא ע"י יעקב שהוא בריח התיכון המבריח מקצה שהוא ישראל ע"ש בחי' עקב ונ"ל שזה הברכה של הקב"ה לא יעקב כו' כ"א ישראל יהי' שמך היינו שלא יהי' בבחי' יעקב רק כשיהי' שמו ישראל שלא יהי' שום התקוממות נגדו רק וכשיהי' עמהם שם של הגאולה וזהו שמקדים רפואה למכה תמיד וזהו הבטחה אנכי ארד כו' גם עלה כו' תמיד בכל צערן של ישראל שיהא הירידה מיד רק לצורך עלי' אחר עלי' והנה הגם שאין מגיע עלית בבחי' אבות ושבטים מ"מ בבחי' רחמנות על בנ"י נק' בשם גלות וזה עצמו בחי' יעקב כרחם אב כו' והוא בעת ר"ע ולזאת הי' ג"כ ד' בחי' גלות שאמר הקב"ה לאברהם ידוע תדע כו' שאותו הרגשה מגלות בנ"י הי' נוגע לו כי גם כו' ועבדום ועינו כו' וזה עצמה נקרא ד' מאות שנה: